

MICHAEL MITTERAUER

O položaju ekonomske i socijalne historije u Austriji*

Ako želimo pokušati da skiciramo sadašnju sliku jedne akademske discipline, najbolje je početi s registracijom ustanova koje se bave nastavom i istraživanjem. Što se tiče stanja struke ekonomske i društvene historije u Austriji, treba najprije navesti sveučilišne ustanove koje se time bave. Katedre i instituti za ekonomsku i društvenu historiju postoje ovdje na filozofskim fakultetima kao i u okviru pravnih, društvenih i ekonomskih znanosti. Na filozofskim fakultetima ta je struka organizaciono povezana s ostalim historijskim disciplinama. Katedre u Innsbrucku, Grazu i Salzburgu (ova posljednja nema nosioca od svog osnivanja) povezane su s historijskim institutima. Specijalni institut postoji samo na Sveučilištu u Beču. Osnovao ga je još 1922. godine Alfons Dopsch kao »Seminar za ekonomsku i kulturnu historiju«, pa je drugi po redu na njemačkom jezičnom području uopće.¹ Dakako, ne postoji neposredni kontinuitet veze katedre s institutom. Katedra je ukinuta godine 1936, a 1961. ponovo je osnovana. Od 1970. dalje postoji pri Institutu još i druga katedra za društvenu historiju. To je najveći i najbolje opremljeni od svih ekonomsko-historijskih instituta u Austriji. Informiranost autora uvjetuje činjenicu da je znanstveni rad obavljen u tom institutu u središtu izlaganja koja slijede.

* Zamolili smo prof. dra Michaela Mitterauera, predstojnika Instituta za socijalnu i ekonomsku historiju i šefa katedre sa Socijalnu historiju Sveučilišta u Beču, da u našem časopisu objavi ovu informaciju iz dva razloga: 1. U teškoj bitki da većina naših historičara spozna životnu potrebu naše struke, da se postupno pokrene s temelja događajne historije prema strukturalnoj historiji (tj. od istraživanja pojedinih političkih i ekonomskih događaja do proučavanja društvenih struktura), kao poticaj može poslužiti i prodor jedne povijesno uvjetovane naročito konzervativne i tradicionalne historiografije, kao što je austrijska, na području tzv. »ekonomske i socijalne« historije. O toj grani historije vladaju u metodološkom pogledu različita shvaćanja. S marksističkog gledišta ona se uopće ne bi mogla prihvatiti kao posebna disciplina. Činjenica je, međutim, da je etablišana »ekonomska i socijalna« historija (ili »socijalna i ekonomska« historija) postala u nekim zemljama »Zapada« poluga za ubrzano kretanje prema istraživanju društvenih struktura, kao što je to slučaj i u Austriji. 2. Izvještaj prof. Mitterauera dragocjen nam je i zato što ta nova istraživanja obuhvaćaju područje Habsburške Monarhije. On stoga služi kao upozorenje historičarima da se u interesu svoga rada upoznaju s tim rezultatima. (Prim. red.).

¹ Alfred Hoffmann, Alfons Dopsch und die Wiener Schule der Wirtschafts- und Sozialgeschichte, u: Wirtschaftspolitik und Arbeitsmarkt, izd. Hermann Kellenbez (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien 1974), str. 99 i d.

Struka ekonomska i socijalna historija je s gledišta institucionalizacije u najmanju ruku jednako važna i u okviru pravnih odnosno društveno-znanstvenih studijskih smjerova. Na Visokoj školi za vanjsku trgovinu u Beču djeluje samostalni institut s dvije katedre, od kojih je jedna osnovana već 1928, a druga 1965. Težište nastavne i istraživačke djelatnosti leži ovdje na novijoj i najnovijoj ekonomskoj povijesti. Instituti uz katedre postoje zatim i na fakultetima za pravne i državne znanosti sveučilišta u Grazu i Innsbrucku; oba instituta usko su povezana s historijom prava. Katedra za ekonomsku i društvenu historiju na Sveučilištu u Linzu nema instituta uz katedru. Na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Beču ekonomska se povijest proučava velikim dijelom u suradnji s Institutom Filozofskog fakulteta. Od nedavno ipak tu postoji i katedra koja ujedinjuje ekonomsku historiju, nacionalnu ekonomiju i ekonometriju.

Nasuprot situaciji na visokim školama, izvansveučilišne znanstvene institucije struke ekonomske i socijalne historije u Austriji vrlo su slabo razvijene. Komisija za ekonomsku i društvenu historiju i historiju gradova pri Akademiji znanosti ima malo suradnika. Pretežno obrađuje povijest gradova. Najvažniji je zadatak suradnika izdavanje austrijske knjige gradova. Dok se Akademija znanosti bavi uglavnom dugoročnim istraživačkim projektima, »Fond za unapređenje znanstvenog istraživanja« financira i odobrava u načelu samo projekte za nekoliko godina. To zapravo i nisu samostalne istraživačke institucije. Planiranim istraživanjima bave se obično znanstveni suradnici, dodijeljeni institutima visokih škola kao asistenti s ugovorom za određenom temu.

Mjesta istraživačke djelatnosti nekih posebnih područja ekonomske i socijalne historije jesu i neke muzejske ustanove. Tako odjel za numizmatiku »Kunsthistorisches Museum« u Beču ima bogatu tradiciju u istraživanjima na području povijesti novca, a Tehnički muzej na području povijesti tehnike. U tim ustanovama, naravno, istraživački rad nije primarni zadatak. Isto vrijedi i za zemaljske arhive pojedinih saveznih pokrajina, čije znanstveno osoblje zacijelo zavređuje pažnju zbog svojih istraživanja na području regionalne ekonomske i socijalne historije. O povijesno uvjetovanoj uskoj vezi ekonomske i socijalne historije s jedne strane i o regionalnim historijskim istraživanjima s druge govorit ćemo kasnije.

Prevladavanje sveučilišnih ustanova nad izvansveučilišnim ustanovama u struci ekonomske i socijalne historije odgovara općoj situaciji znanstvene organizacije na području duhovnih odnosno društvenih znanosti u Austriji. Za znanstveni rad to ima stanovitih prednosti, ali i nedostataka. Pozitivno valja ocijeniti usku povezanost istraživanja i nastave koja sadržava šansu stalnoga međusobnog oplodivanja. Povratna veza s nastavom — upravo s gledišta sadašnje mobilizacije i aktiviranja studenata — može istraživačkom radu dati dragocjene poticaje: povećano društveno značenje izbora tema, isticanje teoretskih refleksija, razračunavanje sa suvremenim problemima i strujanjima. Čini se da se tako lakše izbjegava i opasnost uskog specijaliziranja. Ali koncentriranje istraživačkog rada na visokim školama ima i svoje slabe strane: prije svega golemo opterećenje znanstvenog osoblja. Npr. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Beču posljednjih je godina nastava ekonomske i socijalne historije obavezna za 2500 do 3000 studenata historije pa znanstvena istraživačka

djelatnost lako dolazi u pozadinu. U takvoj organizacionoj strukturi ne smije se potcijeniti opasnost da nastava istisne istraživanje. Čini se da još dosad nije pronađeno povoljno rješenje za tu dilemu.

Ako želimo dati donekle diferenciranu sliku sadašnjeg stanja te struke u Austriji, nije dovoljan samo pregled znanstvenih institucija. Specifična težišta unutar discipline mogu se prije svega objasniti retrospektivom na posebnosti znanstvenog razvoja.² Tradicionalno povezivanje istraživanja i nastave važno je i iz te perspektive.

Zanimljivo je da najstarije pokušaje bavljenja pitanjima ekonomske i socijalne historije na visokoškolskim ustanovama u Austriji nalazimo u vezi s pravnim i državnim znanostima, a ne u okviru struke historije na filozofskim fakultetima. Historijsku školu nacionalne ekonomije u posljednjim decenijama 19. i na početku 20. stoljeća u Beču i Grazu zastupalo je nekoliko značajnih znanstvenika. Oni, ipak, nisu mogli utemeljiti trajnu znanstvenu tradiciju. Beč je u to doba bio i ishodište nauke o graničnoj vrijednosti kojom je historijska škola nacionalne ekonomije trajno izgubila svoju znanstvenu nadmoć. Zbog toga je upravo nacionalna ekonomija u Beču bila više decenija snažno ahistorijski orijentirana. Napredovanje pozitivizma u društvenim znanostima, koje se posebno jasno pokazalo na Bečkom sveučilištu, potpuno je prekinulo s ranim pokušajima ekonomskog i socijalno-historijskog istraživačkog rada na pravnim i državnoznanstvenim fakultetima. Stanoviti ekonomsko-historijski interes zadržali su jedino pravni historičari. Karakteristično je da je u Povijesnom društvu Austrije do prije nekoliko godina ekonomska historija bila u sastavu sekcije za pravnu historiju. Ta tradicionalno uska povezanost s pravnom historijom usmjerila je austrijsku ekonomsku i socijalnu historiju prvenstveno na obradu institucionalnih i ustavno-historijskih aspekata, pri čemu je vremenski naglasak stavljen na srednji vijek.

Ova težišta ne mogu se nikako protumačiti samo razvojem na pravnim i državnoznanstvenim fakultetima. U najmanju ruku tako važne čine se polazne točke usmjerene istim pravcem u okviru historijske znanosti organizirane na filozofskim fakultetima. Za ovu ima Institut za austrijsko historijsko istraživanje (Institut für österreichische Geschichtsforschung) odlučno značenje, s jedne strane svojom funkcijom kao mjesto izobrazbe naučnog podmlatka, a s druge kao ustanova koja izdaje »Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung«, najznačajniji stručni organ u Austriji.³ Na ovom institutu na prvom je mjestu medievistički istraživački rad uvjetovan istraživanjem isprava s jakim ustavno i institucionalno-historijskim naglaskom. Utjecaj na austrijsku ekonomsku i socijalnu historiju koji je odavle proizišao izazvao je analogna težišta. To vrijedi prije svega za Alfonsa Dopscha i njegovu školu. Ali i poticaji Otta Brunera ekonomskoj historiji, a posebno socijalnohistorijskom istraživanju, stoje pod ovim predznakom. Naposljetku treba upozoriti da »Institut für österreichische Geschichtsforschung« snažno utječe na znan-

² *Herbert Hassinger*, Die Wirtschaftsgeschichte an Österreichs Hochschulen bis zum Ende des ersten Weltkrieges, in: *Wirtschaft, Geschichte und Wirtschaftsgeschichte*, (Spomenica Friedrichu Lütgeu, 1966), str. 407 i d.

³ *Alphons Lhotsky*, Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (MIOG, dodatni svezak 17, 1954).

stvene smjerove i na razini pokrajina izobrazbom arhivara. A upravo je pokrajinska historija posebno značajna za znanstveni rad na području ekonomske i socijalne historije u Austriji. To je prije svega u vezi s bogatim odgovarajućim izvornim fondovima zemaljskih arhiva pojedinih saveznih zemalja. Većina ekonomskih i socijalnih historičara koji danas djeluju u Austriji počeli su svoj rad studijama pokrajinske povijesti.

Pokušamo li situaciju struke ekonomske i socijalne historije u Austriji ocijeniti na temelju takvih tradicionalnih težišta, moramo opet uzeti u obzir prednosti i nedostatke. I ustavno-povijesno i usporedbeno ishodište pokrajinske historije vode naglašenom strukturalno-historijskom načinu promatranja. Ako analizu povijesnih struktura vidimo kao središnju zadaću ekonomske i socijalne historije, takav je pristup sigurno povoljan. U perspektivi historije pojedinih pokrajina ekonomske i socijalne pojave naziru se u mnogo vrsta međusobnih odnosa. Na regionalnoj razini lakše se uspostavljaju dodiri s nekim susjednim znanostima, npr. s geografijom ili etnografijom. Za interdisciplinarnu izmjenu misli ova je osnova zacijelo u mnogom pogledu posebno pogodna. Istraživanje povijesnih struktura u malom prostoru ima osim toga prednost da može uzeti u obzir pojave u cijeloj njihovoj regionalnoj diferenciranosti i izbjegavati brzopleta uopćavanja. Istina, u tome ujedno leži i opasnost suženog horizonta. Ekonomska i socijalna historija pod snažnim utjecajem pokrajinske historije morat će imati posebno pred očima pretenzije na tipične iskaze koji bi morali biti valjani za nadregionalno područje. Polazna točka od pravne i ustavne historije može opet davati prednost tendenciji procjene ekonomskog i socijalnopovijesnih problema s nedovoljno realnog gledišta. S obzirom na internacionalno prevladavajuće struje u novijoj ekonomskoj i socijalnoj historiji moramo reći da se orijentacija na historiju institucija nipošto ne čini povoljnom za kvantitativni pristup. U tom pogledu ni medievističko težište nipošto nije korisno. Po svom karakteru medievistički se izvori većim dijelom zatvaraju naglašenom kvantitativnom pristupu. U skladu s time je — usprkos visoko razvijenom stupnju pomoćnih historijskih znanosti upravo u bečkoj historijskoj znanosti — tako važna pomoćna znanost za noviju ekonomsku i socijalnu historiju kao što je statistika dosad samo nedovoljno integrirana.

U vezi s pojedinim područjima ekonomske i socijalne historije treba reći da postoji stanovita neravnomjernost s obzirom na intenzivnost istraživačkog rada. Relativno brojne su znanstvene studije na području historije gradova, prije svega i ovom prilikom srednjega vijeka.⁴ I agrarna historija uglavnom je dosta snažna razvijena, iako u Austriji ne postoji tako orijentirana istraživačka institucija.⁵ Slično je i s historijom rudarstva.⁶ Istraživanje tema iz povijesti trgovine manje je u prvom planu. Uz naglašavanje ranog novog vijeka takvim se studijama bave istraživači prije svega u Grazu i Innsbrucku. Položaj istraživanja povijesti trgovine

⁴ *Herbert Knittler*, *Stadtgeschichtsforschung in Österreich, Entwicklung, Aufgaben, Probleme u: Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert* (1972), str. 379 i d.

⁵ *Alois Mosser*, *Fragestellungen und Methoden der agrarhistorischen Forschung in Österreich seit dem Ende des Zweiten Weltkrieges, A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1971-2*, str. 489 i d.

⁶ Sažeti pregledi nedavno u: *Österreichisches Montanwesen, Produktion, Verteilung, Sozialformen (Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien, 1974)*.

vjerojatno je s jedne strane u vezi s time da austrijski prostor nije nikada imao središnju ulogu u evropskom trgovačkom prometu, a s druge i s time da izričita polazišta istraživanja od pokrajinske povijesti mogu teško obuhvatiti taj nadregionalni fenomen. Unutar austrijske ekonomske historije vrlo je slabo razvijeno istraživanje povijesti industrije, kao što je uopće razdoblje industrijalizacije dosad i suviše zapostavljeno. Tek u posljednjim godinama došlo je do nekih poticaja na području historije poduzeća i poduzetništva. To je područje kojem su se nedavno posebno obratili istraživači na Visokoj školi za svjetsku trgovinu u Beču. Potpuno loše stoji npr. historija banaka, tako važna za povijest industrijalizacije. Mnoge spomenute praznine mogu se, dakako, protumačiti i poteškoćama u vezi s tradicijom arhivalija, odnosno s pristupačnosti privatnim gospodarskim arhivima.

U okviru socijalne historije leži do danas jako izrazito tradicionalno težište istraživanja na području starije povijesti staleža. Ovamo se ulijeva velik broj regionalnih ili nadregionalnih studija o plemstvu. U skladu s interesom za agrarnu povijest relativno su dobro istražene društvene prilike seoskog stanovništva, prije svega na lokalnoj razini. Zacijelo tu dolazi do izražaja snažna orijentacija na historiju pokrajina. Mnogo lošije stoji obrada socijalne povijesti gradskog stanovništva. Pri tom je i opet zanemareno novije doba u usporedbi sa srednjim vijekom. Nedovoljno proučavanje razdoblja industrijalizacije potpuno je očigledno na području socijalne historije. Bez obzira na različito intenzivno obrađivanje pojedinih društvenih slojeva u prošlosti, potrebno je u vezi s istraživačkim radom u socijalnoj historiji kritički ustanoviti, da jedna od njenih glavnih zadaća u suvremenoj situaciji, susret s društvenim znanostima, dugo vremena uopće nije bila spoznata i da je zato još potpuno na početnom stupnju.

Taj susret s društvenim znanostima pripada odlučnim impulsima, koji su posljednjih godina doveli do stanovite preorijentacije unutar struke ekonomske i socijalne historije u Austriji.⁷ Na ovom mjestu ne treba detaljnije govoriti o općoj diskusiji o odnosu historije i društvenih znanosti jer je ona dovoljno dokumentirana u literaturi.⁸ No posebno valja spomenuti specifične poticaje koji su u Austriji doveli do novog usmjerenja u ekonomskoj i socijalnoj historiji. Ti su poticaji ležali na području nastave. Shvaćanja o institucionalnoj vezi istraživanja i nastave počinju polako utjecati i na istraživanje.

God. 1967. bili su uvjeti studija u pojedinim granama društvenih i ekonomskih znanosti iznova regulirani. Ekonomska i socijalna historija dobila je u vezi s time status izbornog predmeta. To je dovelo do osnivanja

⁷ O problemima novog usmjerenja struke iscrpno u: *Alfred Hoffmann*, *Neue Aufgaben der Wirtschafts- und Sozialgeschichte in Österreich*, *Anzeiger der phil. hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 1964, str. 65 i d.

⁸ Spomenut ćemo neke publikacije s njemačkoga jezičnog područja o odnosu historije i društvenih znanosti, a izašle su nedavno: *Geschichte und Soziologie*, izd. *Hans-Ulrich Wehler* (*Neue Wissenschaftliche Bibliothek* 53, 1972), *Soziologie und Sozialgeschichte*, izd. *Peter Christian Ludz* (*Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, Sonderheft 16, 1972), *Hans-Ulrich Wehler*, *Geschichte als Historische Sozialwissenschaft* (izd. Suhrkamp, 650, 1974).

novih katedara. Tako je postala neophodna intenzivna stručna rasprava, prije svega s nacionalnom ekonomijom.

Još veće značenje ima uvođenje predmeta »Historija i poznavanje društva«, umjesto dotadašnje »Historije«, na općeobrazovnim višim školama za odnos predmeta na visokim školama. Ovo sadržajno proširenje nastave historije bilo je doduše već predviđeno zakonom o organizaciji škola 1962, no u izobrazbi kandidata za nastavno zvanje na visokim školama tek se 1969. počelo voditi računa o novoj situaciji. Nastavne teme iz različitih disciplina sistematskih društvenih znanosti bile su sada ugrađivane u studij historije, posebno uvodi u sociologiju, politologiju, nacionalnu ekonomiju i pravo. Provođenje ove mjere vrlo je očigledno upozorilo na sadržajne probleme jačeg prožimanja historije i društvenih znanosti. Pri tom su se ovi problemi uočavali posebno u poddisciplini koja povezuje društvene znanosti i historiju, tj. u ekonomskoj i socijalnoj historiji. I u organizacionom i u tematsko-sadržajnom smislu moralo se ovdje stupiti na nove putove.

U nastavi se pokazalo vrlo djelotvornim održavanje interdisciplinarnih seminara između predstavnika društvenih znanosti i ekonomske i socijalne historije. U referatima i diskusijama nastavnika i studenata s objiju strana mogla su se naći zajednička gledišta u postavljanju problema i u metodama. Tako su u posljednjim semestrima opetovano održavani zajednički seminari iz nacionalne ekonomije i ekonomske historije. Posljednji takav seminar odnosio se na temu »novac«. Analogno s time došlo je do zajedničkih nastavnih pothvata socijalne geografije i socijalne historije (tema: »Središnja mjesta«) ili politologije i socijalne historije (tema: »Društveno porijeklo demokracije i diktature«). I inače nastavnici su se u seminarima i na predavanjima mnogo trudili da obrade teme orijentirane prema društvenim znanostima, npr.: »Faktori ekonomskog rasta«, »Generativno ponašanje«, »Položaj djeteta u obitelji«, »Socijalna historija općine« itd. Pri tome je u pripremu literaturu za seminarske referate studenata u znatnoj mjeri ušla uz historijsku literaturu i literatura iz društvenih znanosti. Za metodično približavanje bilo je važno da je u obradi pojedinih seminarskih tema uvijek trebalo uzeti u obzir podrobno zadani problemski raster. Tako se moglo na odgovarajući način doći u susret misaonom polazištu sistematskih društvenih znanosti. U vezi s metodičkim približavanjem moglo bi doći do toga da se studentima historije ponudi nastavna tema »Statistika za historičare«. Tematsko-sadržajni susret ima zacijelo i preduvjete u pomoćnim znanostima. Interdisciplinarnost nastavnih tema u okviru izobrazbe nastavnika nastaviti će se u analogno organiziranim tečajevima za nastavnike predmeta »Historija i poznavanje društva« koji već rade u svojem zvanju.

Na području istraživačkog rada zacijelo je mnogo teža onakva preorijentacija kakva je uslijedila na području nastave i zahtijevat će svakako mnogo više vremena. Uz znanstvene projekte, koji će se koncipirati prema novim aspektima, morat će se nastaviti i stariji projekti. Ovi prvi zahtijevaju određeno vrijeme za pripremu i uhođavanje. Često je potreban dugogodišnji rad do konačne verzije novih rezultata u izdanjima. Budući da sada prelazimo na istraživačke pothvate i planove Bečkog instituta za ekonomsku i socijalnu historiju treba pri tom uzeti u obzir da tu usporedno stoje stariji projekti i nove koncepcije.

Kao okvir za objavljivanje rezultata istraživanja pokrenuta je nova izdavačka serija »Sozial- und wirtschaftshistorische Studien«, od koje je dosad izašlo sedam svezaka. Sa starijom serijom Instituta »Wiener Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte« nastavlja komisija za ekonomsku, socijalnu i gradsku historiju Akademije znanosti.

Paralelno s izdavačkom serijom Instituta planira se serija novoga tipa pod naslovom »Materiale zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte«. Ona treba da poveže dobro obrađeni materijal masovnih izvora s pokušajima interpretacije. Tu će se prije svega odraziti statistički orijentirani istraživački projekti Instituta. S gledišta planova Instituta u vezi s usavršavanjem nastavnika treba promatrati časopis tromjesečnik »Beiträge zur historischen Sozialkunde«. Ovdje objavljeni članci orijentiraju se prvenstveno prema potrebi nastave na općeobrazovnim višim školama i nemaju pretenzije na samostalni istraživački rad. Glavna im je zadaća sažimanje i posredovanje istraživačkih rezultata, pri čemu historijska dimenzija društvenih znanosti stoji tematski u prvom planu.

Od istraživačkih projekata Instituta za ekonomsku i socijalnu historiju Sveučilišta u Beču bit će spomenuti samo oni za koje postoje vlastiti suradnici ili za koje su na raspolaganju posebna sredstva za istraživanje. Samo u tim slučajevima može se s obzirom na obujam i trajanje radnog projekta govoriti o znanstvenom težištu.

U okviru istraživačkog projekta »Historijska ekonomska i socijalna statistika Austro-Ugarske 1780–1918« pripremaju se podaci o kretanju stanovništva, generativnom ponašanju, agrarnom i industrijskom razvoju, indeksima proizvodnje, narodnom dohotku, akumulaciji kapitala, stanju prihoda, porezu, budžetu i o prilikama zapošljavanja i rada i sastavljaju u duge vremenske nizove. Kao uzor služile su statističke zbirke podataka W. G. Hoffmanna za Njemačku, odnosno analogni radovi o drugim evropskim zemljama.⁹ U skladu s time teži se prema mogućnosti internacionalne usporedbe. Podaci se stoga obrađuju prije svega za cijeli prostor Habsburške Monarhije, odnosno njene austrijske polovine. Da bi se omogućila usporedba unutrašnje strukture planirana je specifikacija prema pokrajinama. Osnovni cilj ostaje taj da se dobije kvantitativni materijal kako bi se moglo objasniti relativno zaostajanje Habsburške Monarhije prema Zapadnoj i Srednjoj Evropi za procesa industrijalizacije.

S ovim istraživačkim projektom koordiniran je jedan drugi pothvat pod naslovom »Istraživanja o promjeni u društvenoj strukturi Austro-Ugarske 1780–1918«. Prvi radni stupanj sastoji se i ovdje u pripremi statističkog materijala, dakako ne s ciljem da se postave duge vremenske serije koje se mogu uspoređivati, nego da se uopće bibliografski iznese na vidjelo suvremena statistička literatura. Radovi ove prve faze su dovršeni. Daljnja istraživanja stavljena su prije svega u službu jedne na dulje vrijeme planirane publikacije u okviru serije »Habsburška Monarhija 1848–1918« što je izdaje Austrijska akademija znanosti. Suradnici Instituta za ekonomsku i socijalnu historiju preuzeli su sastavljanje zaključnog

⁹ Usp. *Walther G. Hoffmann-Franz Grumbach-Helmut Hesse, Das Wachstum der deutschen Wirtschaft seit der Mitte des 19. Jahrhunderts (1965).*

sveska o »društvenom razvoju 1848–1918«. ¹⁰ Ovoj velikoj obuhvatnoj prezentaciji dobro će doći i jedan drugi projekt Instituta koji obrađuje »Austro-ugarske gradove u industrijskom razdoblju«. Svezak koji se priprema za Ugarsku sadržavat će jednim dijelom analitičko-interpretativni dio a drugim dijelom leksikalno-dokumentarni dio koji se izrađuje s oslonom na raspon tema austrijske knjige gradova. »Austrijska knjiga gradova«, što ju je izdala komisija za ekonomsku, socijalnu historiju i historiju gradova Akademije znanosti u uskoj ličnoj i stručnoj vezi s Institutom, obuhvaća dosada tri sveska pokrajina, naime Gornje Austrije, Gradišća i Vorarlberga. ¹¹ Cijelo djelo, koje je u pripremnim radovima već znatno napredovalo, predstavlja pandan njemačkoj knjizi gradova, čiju je u bitnim točkama zastarjelu sistematiku zato samo neznatno moglo adaptirati i preuzeti. Kao nusproizvod ovoga pothvata nastao je niz radova iz opće historije gradova.

Problemima povijesti gradova novijeg doba bave se i suradnici Instituta koji pripremaju socijalnu historiju grada Beča 1740–1945. Taj svezak treba da s paralelnim publikacijama o političkom, ekonomskom i prostornom razvoju dovrši monumentalnu seriju »Historija grada Beča« koja već dugo vremena stagnira. ¹² Za njegovo unutrašnje raščlanjivanje izabrana je sistematika, koja dosada uglavnom još nije bila pokušana u socijalnoj historiji, a na njeno teoretsko polazište snažno utječe sociologija. Znanstveni postupak tu se ne obavlja prema društvenim slojevima ili drugim grupama s posebnim obilježjima nego prema realnim jedinicama interakcije kao što su kućanstvo, porodica, poduzeće, društva, udruženja itd. Slično strukturiranje predviđeno je i za planiranu socijalnu historiju Podunavske monarhije.

Društveni problemi velegrada Beča u središtu su još jednoga projekta koji će prostorno biti širi. Istraživački projekt »Socijalno osiguranje i socijalna skrb u Austriji od sredine 19. stoljeća do sadašnjosti« morat će u pogledu ustanova za socijalnu skrb prije svega polaziti od organizacija nastalih u Beču. Problemi ovih projekata odnose se na uvjete društvenih promjena, koje su izazvale potrebu društveno-političkih mjera, na motivacije konkretnih mjera i na njihove učinke.

Novija ekonomska i socijalna povijest glavnoga grada Beča uključena je i u istraživački projekt koji treba da obuhvati bečku Ringstrasse kao socijalno i ekonomsko-povijesnu pojavu. Zaključna publikacija i ovdje je u vezi s jednom obuhvatnom serijom. ¹³

Dok s jedne strane važan naglasak projektiranih ili već obrađivanih istraživačkih pothvata Instituta leži na području novije povijesti velegradova, s druge se strane intenzivno dalje istražuje područje agrarne povijesti,

¹⁰ Die Habsburgermonarchie 1848–1918, izd. Adam Wandruszka i Peter Urbanitsch (1973 i d.).

¹¹ Österreichisches Städtebuch, izd. Alfred Hoffmann, 1(1968), 2(1970), 3(1973).

¹² Geschichte der Stadt Wien, izd. Altertumsverein Wien (1897) i d.

¹³ Wiener Ringstrasse – Bild einer Epoche, sv. 6: Wirtschaft und Gesellschaft während der Stadterweiterung.

i tu opet prije svega novijeg vremena. Jedno je egzemplarno zbirno djelo o povijesti poljoprivrede u Gornjoj Austriji dovršeno.¹⁴ Na to se neposredno nadovezuju socijalnohistorijska istraživanja o političkom ponašanju seljaštva od polovice 19. stoljeća.

Isto tako dovršeno je jedno veće historijsko istraživanje staleža koje povezuje radove iz povijesti plemstva i gradova.¹⁵ Ono pokušava da na temelju množine podrobnih pokrajinskih studija dođe obuhvatnom usporednom do općih znanja o srednjovjekovnim vladajućim strukturama i njihovim posljedicama u staleškom uređenju. Tipološka karakteristika pojedinih pokrajina treba da pomoću toga daje pokušaje objašnjenja za istraživanje drugih društvenih razvojnih procesa diferenciranih prema pokrajinama.

Na istraživački projekt »Strukturalne promjene obitelji u Austriji od 17. stoljeća« snažno utječe sociološko postavljanje pitanja.¹⁶ Polaznu točku čine različite sociološko-historijske teorije o navodnoj općoj razvojnoj tendenciji od velike do male obitelji. Prema tome, prva se radna faza bavi prije svega statističkim iskorištavanjem povijesnih bilježaka o grupama domaćinstava i porodica, kao što su knjige duša i konskripcije (knjige rođenih i popisi). No kvantitativna analiza treba već da istraži strukture grupa i konstelacije osoba koje stoje iza porodica određenih veličina. Osim toga trebat će ispitati međusobno uvjetovane funkcionalne veze, kao što je uopće glavna zadaća pothvata da spozna i objasni funkcionalne promjene obitelji. Funkcije proizvodnje i konzumacije, socijalizacije, reprodukcije i replasiranja stoje pri tom u prvom planu istraživanja. To su problemi koji se u krajnjoj liniji mogu obuhvatiti samo u većem kontekstu općedruštvenih promjena. S istraživačkim projektima Instituta stoje više ili manje u vezi planirane habilitacije nekih suradnika, ali prije svega velik broj disertacija i diplomskih radova. To nas vraća već više puta naglašenom principu znanstvenog rada u Institutu, naime uskoj povezanosti istraživanja i nastave. Istraživački projekti, znanstveni radovi asistenata i studenata kao i težišta u organizaciji nastave tematski su usko međusobno povezani. To načelo planiranja institutskog rada donosi višestruke prednosti. Važan je pri tom svakako postulat ekonomičnosti rada. Samo dobrom koordinacijom pojedinih područja djelatnosti može se uopće svladati množina postavljenih zadaća u nastavi i u istraživanju. Još je jedna prednost u tome što su istraživači prisiljeni da prijeđu na timski rad koji je zacijelo sam po sebi posebno djelotvoran a osim toga omogućava svakako više zadovoljavajući stvaralački princip

¹⁴ Bauernland Oberösterreich, Entwicklungsgeschichte seiner Land- und Forstwirtschaft, izd. Landwirtschaftskammer f. Oberösterreich (1974).

¹⁵ Ernst Bruckmüller, Peter Feldbauer, Herbert Knittler, Michael Mitterauer und Helmuth Stradal, Herrschaftsstruktur und Ständebildung 1-3 (Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien 1973). Etudes présentées à la Commission.

¹⁶ Načelna koncepcija ovog projekta kod Michaela Mitterauera, Zur Familienstruktur in ländlichen Gebieten Österreichs im 17. Jahrhundert, u: Beiträge zur Bevölkerungs- und Sozialgeschichte Österreichs, izd. Heimold Helcmanovszki (1973), str. 167 i d.

znanstvenog rada s gledišta odnosa među istraživačima. Suradnja profesora, asistenata i studenata u određenim zajedničkim istraživačkim područjima vrlo je korisna dugoročnoj znanstvenoj politici za odgoj podmlatka. Naposljetku diskusija i suradnja u okviru istraživačkih grupa znači stalan korektiv, prije svega u vezi s važnosti izabраниh istraživačkih pitanja i s njihovom teoretskom utemeljenosti. Takav korektiv upravo onda ima posebno značenje kad je u nekoj struci očigledna potreba radikalne nove orijentacije. Taj uvjet u sadašnjosti zaista postoji za ekonomsku i socijalnu historiju u Austriji.

(Iz rukopisa s njemačkog prevele Cvetka Knapič-Krhen i Mirjana Gross)